Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap

> Retouradres Postbus 1600 3800 BP Amersfoort

Smallepad 5
3811 MG Amersfoort
Postbus 1600
3800 BP Amersfoort
www.cultureelerfgoed.nl

Universiteit van Amsterdam
t.a.v. 5.1.2,e directeur huisvestingsontwikkeling

Stadsdeel Centrum, projectteam Universiteitskwartier
t.a.v. 5.1.2,e projectmanager

Contactpersoon
5.1.2,e
5.1.2,e
r. 5.1.2,e @cultureelerfgoed.nl

Onze referentie

Datum 27 maart 2020
Betreft Reactie op Strategisch Masterplan Universiteitskwartier en uitgangspunten BG5

Geachte heren,

Tijdens een bijeenkomst op 10 maart is de RCE geïnformeerd over de gewenste ontwikkelingen in het Universiteitskwartier en meer specifiek over de plannen voor het gebouw BG5 in het kader van het Strategisch Masterplan Universiteitskwartier. Een nadere toelichting op dit masterplan is door West 8 gegeven op 23 maart.

Zoals afgesproken geven we hierbij onze reactie op de gepresenteerde plannen. Om te beginnen schetsen we kort de cultuurhistorische waarden en ontwikkeling van het gebied (zoals in een eerder adviestraject door de RCE verwoord) om van daaruit nader in te gaan op de gepresenteerde analyse en uitgangspunten.

Cultuurhistorische waarden en ontwikkelingsschets
Het Binnengasthuisterrein, dat als complex is beschermd onder nummer 518301, vormt al eeuwenlang een bijzonder en relatief afgezonderd gebied binnen de stedelijke grachten- en wallenstructuur van de historische kern van Amsterdam. De kaart van Cornelis Antonisz. uit 1544 laat tussen de Grimburgwal, Oude Turfmarkt en Kloveniersburgwal grote ommuurde open ruimtes zien die werden gevormd door de tuinen en boomgaarden van de beide kloosters in het gebied ter plaatse van het huidige Binnengasthuisterrein. Dit terwijl de overige delen van de stad intensief waren bebouwd als gevolg van de explosieve ontwikkeling die Amsterdam in die tijd doormaakte.

Deze enigszins verborgen hovenstructuur, ingezet door de middeleeuwse kloosters, heeft zich in de hedendaagse situatie voortgezet in een bijzonder stelsel van afwisselende open en omsloten buitenruimtes binnen een grotere afgesloten schil van bebouwing aan de randen. Deze combinatie van ruimtes, alsmede de relatieve afzondering van de ruimtes, is een direct gevolg van de voormalige gasthuisfunctie van het Binnengasthuisterrein als erfgenaam van de vroegere kloosters in het gebied. De negentiende-eeuwse ziekenhuisbebouwing heeft voor een kenmerkend schaalverschil gezorgd.

In de afgelopen decennia is de relatieve geslotenheid van het gebied doorbroken door de sloop van hotel Des Pays Bas en het Anatomiegebouw waarvoor in de plaats sociale woningbouw werd gerealiseerd aan de nieuw gevormde Binnengasthuisstraat en Vendelstraat. Desondanks vormt het gebied nog steeds een relatief afgesloten en bijzonder stelsel van samenhangende stedelijke ruimtes bestaande uit amorfe pleinruimtes, hoven en doorgangen. Deze ten opzichte van de historische binnenstad afwijkende stedelijke situatie maakt het gebied bijzonder en de karakterieken behoudenswaardig.

Uitgangspunten ruimtelijk kader
De huidige universitaire functie sluit goed aan bij het thema van relatieve geslotenheid en het gebruik van samenhangende clusters van bebouwing. De gewenste intensivering van deze universitaire functie kan het karakter van het gebied versterken. Een belangrijk uitgangspunt voor de ontwikkeling van het Universiteitskwartier zou met name moeten liggen in het behoud van de genoemde karakteristieken van het gebied. Dit betekent onder meer: zoveel mogelijk refereren aan de in het gebied voorkomende bouwhoogtes, het stelsel van afwisselende open (binnen-) ruimtes binnen een gesloten schil respecteren en in het geval van eventuele nieuwbouw een relatie zoeken met de bestaande korrelgroottes van de bebouwing in het gebied.

Bovenstaande sluit aan bij de door West 8 gepresenteerde analyse van het gebied in het Strategisch Masterplan Universiteitskwartier.
Uitgangspunten die we daaruit destilleren voor het ruimtelijke kader op stedenbouwkundig structuurniveau zijn o.a.:
- het stelsel van hoven, poorten en stegen als leidend principe;
- het markeren van overgangen naar het binnengebied;
- het beter 'doorwaadbaar' maken van het gebied enerzijds en het omleiden van doorgaand (fiets)verkeer anderzijds;
- het vergroenen van het gebied, zij het met aandacht voor robuustheid, duurzame kwaliteit en behoud van stedelijkheid.

De transformatieopgave beperkt zich niet tot de openbare ruimte. In het Strategisch Masterplan worden ook gebouwen benoemd waar aanpassingen zijn voorzien. De RCE zal deze aanpassingen beoordelen vanuit de monumentale waarde van de gebouwen op zich, maar doet dat uiteraard in de context van de totale ontwikkeling. De complexiteit van de opgave zal per gebouw verschillen. Het is daarom goed dat per gebouw een gebouwpaspoort wordt opgesteld waarin de uitgangspunten worden vastgelegd. Gelet op de omvang van de transformatieopgave waardeert de RCE het dat in het proces is voorzien in verschillende besprekingen om nader op deze deelopgaven in te gaan.

Het eerste gebouw dat is besproken (tijdens de bijeenkomst op 23 maart) is het voormalig Klinisch Ziekenhuis van architect H. Leguyt, dat als rijksmonument is beschermd onder nummer 518306 en tegenwoordig bekend staat als BG5.

Gebouw BG5
Het huidige gebouw is in de loop der tijd gegroeid van het oorspronkelijke U-vormige gebouw uit 1887 naar ontwerp van Leguyt tot aan de huidige situatie. Daarbij zijn de twee lange vleugels met elkaar verbonden door een verbindingslid uit 1968 en verder verdicht in 1986 door de overkapping van het ontstane binnenhof en verder uitbouw aan de Vendelstraat.

Er zijn twee varianten voor BG5 gepresenteerd. Beide gaan uit van het verwijderen van de inbouwen uit de jaren 1968-1986 tussen de twee vleugels om daar nieuwbouw te creëren:
- De voorkeursvariant van de UvA gaat uit van een 'paviljoenstructuur' waarbij een nieuw volume aan de Vendelstraat wordt gepositioneerd en het achterliggende binnenhof opnieuw wordt overkapt.
- Het alternatieve plan gaat uit van nieuwbouw tussen de vleugels, waarbij de maximum bebouwingsenveloppe uit het bestemmingsplan wordt gevolgd.

De toevoegingen uit 1968 en 1986 worden als indifferent beschouwd. Ze dragen niet bij aan een goede beleving van het oorspronkelijke gebouw en evenmin aan ruimtelijke en architectonische kwaliteit. Er zijn dan ook geen bezwaren tegen het verwijderen/aanpassen van deze latere toevoegingen. Dit biedt kansen om een kwaliteitsslag te maken.

Om die reden heeft een ontwikkelvariant die uitgaat van de enveloppe die het huidige bestemmingsplan biedt voor vernieuwing (zoals in het gepresenteerde alternatieve plan), ook niet de voorkeur van de RCE. De nieuwbouw tussen de vleugels is zo groot dat deze niet ondergeschikt is aan de oudbouw en de vleugels (meer dan in de huidige situatie) aan het zicht onttrekt. Dit komt de beleefbaarheid van het gebouw en de monumentale waarde niet ten goede.

Het vertrekpunt voor de transformatie zou wat ons betreft dan ook moeten zijn hoe je met nieuwe programma-eisen/-wensen het oorspronkelijke ontwerp van Leguyt zo veel mogelijk respecteert en tegelijkertijd een kwaliteitsslag kunt maken. De nieuwe opgave is een kans om door transformatie een algehele verbetering te bereiken van het gebruik en beleving van de ruimte en van de gebouwen (oud en nieuw).

Architectonische en ruimtelijke uitgangspunten:
- Maak waar mogelijk het oorspronkelijke binnenhof vrij van bebouwing, maak de toegang tot het hof aan de zuidzijde (weer) open;
- De gevels aan de hofzijde zijn oorspronkelijk de representatieve gevels met de hoofdentrees. Maak deze gevels zo veel mogelijk (opnieuw) zichtbaar en beleefbaar en hergebruik waar mogelijk de oorspronkelijke entrees als hoofdingang;
- Nieuwe bebouwing in het binnenhof is mogelijk wanneer rekening wordt gehouden met bovengenoemde punten. Dit betekent dat er voldoende ruimte moet zijn tussen het nieuwe volume en de oorspronkelijke gevels. Ook zou het terugliggend moeten zijn ten opzichte van de vleugels. De architectuur mag eigentijds zijn, maar met respect voor het oorspronkelijke gebouw van Leguyt en qua maat, schaal en korrelgrootte passend in de omgeving;
- Nieuwe bebouwing is niet hoger dan het bestaande gebouw en refereert bij voorkeur aan de bestaande goothoogtes;

- Het openen van de binnenhof zal een verbetering opleveren voor de beleving van de monumentale waarden. Vanuit de huidige situatie -met gesloten overkapping- bezien, kan ook een nieuwe overkapping van de binnenhof een verbetering zijn als dit een zorgvuldig ontworpen, transparante kap is. Algemene aandachtspunten bij de uitvoering van een overkapping zijn aspecten als aansluiting op de oudbouw, de waterafvoer en de constructie (bij voorkeur op een eigen constructie en niet aan/op het monument).
- De pleinruimte die aan de zuidzijde na eventuele nieuwbouw opnieuw vorm krijgt is een aangename verblijfsruimte waarbij de historische gebouwen goed beleefbaar zijn/blijven.

De variant die uitgaat van de 'paviljoenstructuur' biedt perspectief op een algehele kwaliteitsverbetering passend binnen bovengenoemde uitgangspunten. Belangrijke kanttekening daarbij is echter de omvang van het volume op het 'voorplein'. Met de huidige verdeling van het programma worden in dit volume collegezalen gesitueerd. De vraag is welke minimale afmetingen hiervoor nodig zijn en of dit voldoende ruimte laat tussen de nieuw- en oudbouw om enerzijds het monument voldoende beleefbaar te houden en anderzijds een kwalitatieve tussen/buitenruimte te kunnen creëren. Dit zou uit nadere volumestudies kunnen blijken. Hier gaat echter de vraag aan vooraf of de collegezalen niet elders in het complex plaats kunnen krijgen. In het vervolgproces zouden we hierin graag nader inzicht krijgen.

Met deze reactie hopen we een constructieve bijdrage te leveren aan de planontwikkeling. We kijken met belangstelling uit naar de komende besprekingen en de verdere planvorming.

Met vriendelijke groet,

5.1,2,e en 5.1,2,e
adviseurs Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed